

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ****Михайличенко Н. М.**

Проведен анализ проблем, мешающих развитию малого бизнеса в Украине как экзогенного, так и эндогенного характера. Исследование посвящено разработке комплекса перспективных мер государственной поддержки, направленных на решение проблем развития малого бизнеса, на основе анализа экзогенных и эндогенных факторов, влияющих на малые субъекты хозяйствования, в целях обеспечения устойчивого развития отечественной экономики. На основе анализа зарубежного опыта автором отмечается, что меры, направленные на поддержку малого бизнеса, должны включать не только защиту от неблагоприятных воздействий внешней экономической среды, но и комплекс методической поддержки управления малым бизнесом.

Проведено аналіз проблем, що заважають розвитку малого бізнесу в Україні як екзогенного, так і ендогенного характеру. Дослідження присвячено розробці комплексу перспективних заходів державної підтримки, спрямованих на розв'язання проблем розвитку малого бізнесу, на основі аналізу екзогенних та ендогенних чинників, що впливають на малі суб'єкти господарювання, з метою забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки. На основі аналізу зарубіжного досвіду автором відзначається, що заходи, спрямовані на підтримку малого бізнесу, мають включати не тільки захист від несприятливих впливів зовнішнього загальноекономічного середовища, але і комплекс методичної підтримки управління малим бізнесом.

The article analyzes the problems that hinder the development of small business in Ukraine, both exogenous and endogenous nature. Research devoted to developing complex perspective of state support measures aimed at solving the problems of small businesses, based on analysis of endogenous and exogenous factors that affect small entities in order to ensure sustainable development of the national economy. Based on the analysis of foreign experience, the author notes that measures to support small businesses should include not only protection from the adverse effects of the general economic environment, but also complex technical support small business management.

Михайличенко Н. Н.

канд. экон. наук, доц. каф. «Финансы» ДГМА
zmij.natalka@mail.ru

ДГМА – Донбасская государственная машиностроительная академия, г. Краматорск.

УДК 658.14 + 334.722

Михайличенко Н. М.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вітчизняна економіка в процесі свого розвитку характеризується недостатніми темпами розвитку малого бізнесу, який мав би виконувати роль стабілізуючого прошарку і забезпечувати гнучке реагування на зміни споживацького попиту. Ціла низка проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру не дозволили малому й середньому підприємству в Україні сформуватись достатньою мірою. Тому проблема державної підтримки малих підприємств є актуальною і має не тільки локальне, але й загальноекономічне значення.

Проблеми розвитку малого бізнесу розглядалися багатьма вітчизняними спеціалістами, такими, як В. Батковський, О. Білоус, С. Глущенко, Т. Говорушко, Ю. Долгоруков, С. Клименко, О. Кривоног, О. Мазіна, І. Падерін, О. Піскунова, О. Рудченко, Р. Теличко, О. І. Тимченко, М. Фролова тощо [1–11]. Втім, робіт, присвячених проблемам державної підтримки малого бізнесу, досі бракує.

Мета дослідження – розробка комплексу перспективних заходів, спрямованих на розв'язання проблем державної підтримки малого бізнесу, на основі аналізу екзогенних та ендогенних чинників, що впливають на малі суб'єкти господарювання.

За даними анкетування, проведеного МФК (Міжнародною фінансовою корпорацією) у ряді міст України, серед найголовніших перешкод розвитку малого бізнесу названо: високі податкові ставки (97 % опитаних керівників малих підприємств), велику кількість різних податків (86 %), часті зміни податкової звітності (77 %), нестабільне законодавство (78 %), неплатежі клієнтів (58 %), труднощі з одержанням кредитів (52 %) та ін. [12]. Тобто, якщо держава є зацікавленою в подальшому становленні малого бізнесу вона є змушеною проводити політику державної підтримки.

Розвинутий сектор малого бізнесу відіграє важливу роль в ринковій економіці – забезпечує здоровий рівень конкуренції, гнучке реагування на потреби споживачів, перелив капіталу у перспективні, але не дуже привабливі для великих суб'єктів господарювання, галузі, забезпечує додаткові робочі місця тощо. Проте, в Україні становленню малого бізнесу перешкоджають численні чинники – екзогенні та ендогенні. Нівелювати негативний вплив перших на рівні суб'єкту малого бізнесу не представляється можливим, хоча вони й підлягають регулюванню на макроекономічному рівні. Вплив других усувається за допомогою управлінських дій самого підприємця. Розглянемо ці групи більш детально.

До екзогенних (об'єктивних) негативних чинників відносяться: практична відсутність реальної (а не задекларованої) державної підтримки малого бізнесу в Україні; високий рівень нестабільності вітчизняної економіки, зумовлений її політизованістю; протиріччя в законодавстві, необґрунтована динаміка нормативно-правових актів, що регламентують питання оподаткування; загальна економічна криза (втрата чи зменшення звичних ринків збуту, жорсткі умови зовнішнього фінансування, посилення конкуренції тощо).

До ендогенних (суб'єктивних) чинників негативного впливу на розвиток малого бізнесу належать: відсутність або недостатність економічної освіти у підприємців, що вирішили відкрити власний бізнес; висока схильність до ризику (це підкреслює вже самий факт бажання займатися власною справою в умовах невизначеності); відсутність навичок стратегічного

мислення, схильність до прийняття управлінських рішень без належної аргументації, суто інтуїтивно; проблеми з підбором персоналу; відсутність або недостатність обґрунтування економічних рішень, недостатня увага до комплексу функцій фінансового менеджменту.

За своєю природою малий бізнес характеризується низькою резистентністю до негативних зовнішніх впливів, тому рівень банкрутства для малих підприємств на початкових етапах їх становлення сягає 70 %. В таких умовах особливого значення набуває дієва державна підтримка малого бізнесу, що має наслідком протидію зростаючому в умовах економічної кризи безробіттю, похвалення економічних відносин, і є необхідною умовою виходу з кризи економіки в цілому.

Розглянемо роль малого бізнесу в економічному розвитку на прикладі Донецької області.

Статистичні дані свідчать про те, що малий бізнес Донецької області за більшістю основних показників діяльності займає друге місце в Україні після м. Києва, але наслідки фінансово-економічної кризи негативно позначилися на його розвитку.

Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення області складає 55 одиниць (нормальний для Європи рівень даного показника – 300 одиниць), питома вага найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників на підприємствах області – 16,9 % (в той час, як чисельність населення, задіяного у секторі малого бізнесу в Європі становить близько 70 %).

Малими підприємствами у 2009 році реалізовано продукції, виконано робіт і надано послуг на 36,4 млрд грн. Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) по області склала 10,7 %, що на 0,7 відсоткових пункти вище рівня попереднього року. Втім, нормальне значення даного показника для країн Європи – не менше 50 %, в Японії – 40 %.

У структурі малих підприємств за видами економічної діяльності, як і раніше, преважують сфери діяльності невиробничого характеру, особливо ті, які мають відносно швидкий оборот засобів. Кількість малих підприємств, які займалися торгівлею (включаючи ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку), хоча й зменшується з кожним роком, але продовжує займати найбільшу частку в загальній кількості підприємств (37,1 %) [16].

Відзначимо основні проблеми розвитку малого бізнесу в Донецькій області:

1) концентрація основної маси малих підприємств у великих містах (три чверті малих підприємств зосереджено у п'яти великих містах: 50,5 % – у Донецьку, 10,6 % – у Маріуполі, 6,3 % – у Макіївці, 4,4 % – у Краматорську, 4 % – у Горлівці);

2) диспропорції в структурі малого бізнесу за сферами економічної діяльності – найбільша частка підприємств припадає на підприємства торгівлі. Тому і питома вага зайнятих у цій сфері в загальній кількості працюючих на малих підприємствах відповідно висока – 27 %. Частка працівників, які займалися операціями з нерухомим майном, орендою та наданням послуг підприємцям, продовжує зростати разом з кількістю таких підприємств. Питома вага зайнятих цим видом економічної діяльності складає 24,1 %;

3) середньомісячна заробітна плата найманих працівників малих підприємств області залишається майже вдвічі нижче, ніж в цілому по області;

4) складним залишається фінансовий стан малих підприємств. Більше третини їх (37,9 %) завершило фінансовий рік зі збитками;

5) майже 50 % всіх малих підприємств області відчувають нестачу власних оборотних коштів через високу вартість кредитів;

б) залишається низькою інвестиційна та інноваційна активність суб'єктів малого підприємства. Сумарний обсяг інвестицій малих підприємств складає біля 5,0 % від вартості їх основних коштів. Із загальної величини інвестицій малих підприємств лише 0,1 % витрачається на інноваційну діяльність.

В якості основної проблеми можна відзначити деформовану структуру економіки області, що обтяжена великими підприємствами низькотехнологічних галузей, на фоні відсутності політичної волі до структурних трансформацій шляхом створення умов для детінізації та пріоритетного розвитку малого і середнього підприємства, в тому числі інноваційного [16].

Причини цієї проблеми полягають в наступному:

- орієнтованість регіональної та місцевої влади переважно на великий бізнес;
- недосконалість інституціональної інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу;
- недосконалість регуляторного середовища функціонування малого і середнього бізнесу;
- відсутність стимулів для інновацій в секторі малого і середнього бізнесу.

Виходячи з цього, слід відзначити, що державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні мусить спрямовуватись за трьома основними шляхами:

- законодавча підтримка (особливо щодо оподаткування);
- програми пільгового кредитування;
- інформаційно-методична підтримка.

Згідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємства» від 19.10.2000 р. № 2063-III [13], метою державної підтримки малого підприємства є:

- створення умов для позитивних структурних змін в економіці України;
- сприяння формуванню і розвитку малого підприємства, становлення малого підприємства як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення сталого позитивного розвитку суспільства;
- підтримка вітчизняних виробників;
- формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць.

Державна підтримка малого підприємства здійснюється за такими напрямками:

- формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємства, організація державної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємства;
- встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємства;
- запровадження спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності;
- фінансово-кредитна підтримка малого підприємства;
- залучення суб'єктів малого підприємства до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб [14–15].

Пряма фінансова підтримка здійснюється через такі форми: надання дотацій, субсидій, субвенцій, формування державних фондів, створення спеціалізованих фінансових установ.

Інший напрям державної фінансової підтримки розвитку підприємства має непрямий характер. Він поступово витісняє важелі прямого адміністративного впливу. До основних форм державної фінансової підтримки підприємства належать: податкові знижки (або повне звільнення від податків); податкові пільги; прискорена амортизація; знижки на науково-дослідні роботи; знижки на витрати, пов'язані з підготовкою кадрів для підприємницької діяльності та ін.

Доступним джерелом фінансування малого підприємства є надання урядом гарантій повернення позик у разі неплатоспроможності малих підприємств. Це зменшує ризик для позикодавця і усуває головну перешкоду на шляху надання позик малим підприємствам.

Але для функціонування такої системи фінансування необхідна відповідна банківська система з визначеним капіталом. На жаль, кредитних джерел для малого підприємництва в Україні практично немає. Головна причина цього – незадовільний стан економіки: спад виробництва, інфляція, нестабільність у регулюванні фінансової і банківської діяльності.

Таким чином, банки в Україні не є джерелом кредитування малих підприємств і задовольняють лише незначну частину діючих підприємств.

Водночас в Україні існує три потенційно доступні джерела одержання фінансових ресурсів для малого підприємництва:

- Український фонд підтримки підприємництва;
- Українська державна інноваційна компанія;
- Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу.

Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) - організація, що здійснює фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва на загальнодержавному рівні. Підставою для початку роботи УФПП стала постанова Кабінету Міністрів України № 381 від 28 грудня 1991 року. Діяльність УФПП координується Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва, Голова якого очолює Наглядову раду УФПП. Наглядова рада є незалежним органом, що контролює всю фінансово-господарську діяльність УФПП і складається з представників депутатського корпусу, урядових органів, громадських організацій та об'єднань. УФПП є державною позабюджетною, некомерційною і неприбутковою організацією. За своїм статусом, завданнями і можливостями УФПП – це унікальна структура, яка за державні кошти впроваджує затверджені урядом заходи і програми, спрямовані на забезпечення для суб'єктів малого і середнього бізнесу можливості отримати освітню, консультаційну, гарантійну і, зокрема, пільгову фінансово-кредитну підтримку.

Українська державна інноваційна компанія – небанківська фінансово-кредитна установа, підпорядкована (у відповідності до Постанови Кабінету міністрів від 13 квітня 2000 р. № 654) Державному агентству з інвестицій та інновацій. Українська державна інноваційна компанія була утворена на базі Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень, що було ліквідовано. Компанія є правонаступником майнових прав і обов'язків, у тому числі за договорами про надання інноваційних позик, Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень.

Основними завданнями Компанії є:

- організація роботи з відбору та експертизи інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення розвитку економіки;
- фінансування інноваційних проектів, спрямованих на впровадження прогресивних науково-технічних розробок і технологій у виробництво, освоєння випуску нових видів продукції шляхом надання підприємствам кредитів, їх інвестування тощо та провадження з ними спільної діяльності;
- залучення позабюджетних джерел, у тому числі іноземних, для фінансування інноваційних проектів;
- забезпечення повернення інноваційних позик Державного інноваційного фонду шляхом запровадження управління борговими зобов'язаннями дебіторів.

Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу – фонд, утворений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2011 р., з метою надання державної підтримки для впровадження вітчизняних високотехнологічних наукових, науково-технічних

розробок та винаходів у виробництво відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, насамперед для підтримки реалізації інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва (малого інноваційного бізнесу). Фонд є одним із ключових елементів інноваційної інфраструктури. Він здійснюватиме відбір інноваційних проектів і надаватиме фінансову підтримку для їхньої реалізації. Фінансова підтримка може надаватися як повне безвідсоткове кредитування за рахунок коштів Державного бюджету України, Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів як часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування або у формі повної чи часткової компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів.

Фонд також надаватиме державні гарантії комерційним банкам, що кредитують інноваційні проекти, та здійснюватиме майнове страхування реалізації інноваційних проектів. Для реалізації інноваційних проектів Фонд також залучатиме вітчизняні та іноземні інвестиції.

Втім, як свідчить попередня практика утворення подібних організацій, суттєвого впливу на розвиток сектору малого бізнесу в Україні вони не мають.

Розвиток малого бізнесу на Заході йде більш швидкими темпами, оскільки національні органи державної влади приділяють більшу увагу підприємствам малого бізнесу. Малий бізнес у розвинутих країнах являє собою середній клас, який слугує базою для стабільного розвитку економіки. В той же час розвиток таких країн, що останнім часом прогресують (Тайвань, Сінгапур, Індонезія), також зумовлений саме швидким розвитком малого бізнесу.

Досвід США показує, що в умовах ресурсної незабезпеченості малого інноваційного бізнесу найважливішим чинником його існування є організація своєрідної мережі його підтримки. Основні напрями її такі:

- фінансова підтримка (наявність численних доступних джерел ризикового капіталу);
- матеріально-технічна (здавання в оренду і можливість купівлі, в тому числі і на пільгових умовах, засобів виробництва – будинків і споруд, техніки, наукового устаткування, транспортних засобів, копіювальної техніки т. д.);
- інформаційна (забезпечення можливостей користування інформаційними мережами і технічними бібліотеками, доступу до баз даних і т. д.);
- консультативна (розвиток спеціалізованих послуг консультування, орієнтованих на організаторів дрібних інноваційних підприємств, із питань оподаткування, планування, маркетингу, ведення звітності, оформлення патентів).

На створення цієї мережі спрямовані зусилля федерального уряду, штатів, місцевих органів влади громадськості, університетів, приватного бізнесу.

Неефективність державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні зумовлена недосконалістю, незавершеністю організаційної побудови комплексної дійової системи, спрямованої перш за все на фінансове і ресурсне забезпечення розвитку малого підприємництва. В окремих випадках механізм функціонування системи державної підтримки малого підприємництва неадекватний реальному стану внутрішнього та зовнішнього середовища малого підприємництва. Для усунення зазначених недоліків необхідно, щоб система державної підтримки малого підприємництва відповідала тим завданням, які має розв'язувати держава, підняти її на якісно нові концептуально-програмні параметри і затверджуватися на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ

Заходи, спрямовані на підтримку малого бізнесу, мають включати не тільки захист від несприятливих впливів зовнішнього загальноекономічного середовища (створення сприятливого податкового клімату, державне кредитування малого бізнесу на пільгових умовах,

тощо), але і комплекс методичної підтримки управління малим бізнесом, що дозволить актуалізувати прихований потенціал, підвищити ефективність управлінських рішень, особливо у функціональному колі фінансового менеджменту.

Таким чином, податкова система і фінансово-кредитна політика мають бути спрямовані на стимулювання розвитку малого підприємництва, реально допомагати у створенні нових фірм, відкритті бізнесу громадянами-підприємцями. Реальна фінансова допомога малому підприємництву сприятиме не лише його становленню, тобто появи нових суб'єктів господарювання, а має бути спрямована також на забезпечення його фінансової самостійності, на створення сприятливих умов розвитку на національному і світовому ринку.

Отже, державна підтримка малого бізнесу є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку національної економіки, тому має носити комплексний характер і охоплювати усі напрямки стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батковський В. Проблеми кредитування малого підприємництва / В. Батковський // Вісник національного банку України. – К., 2005. – № 4. – С. 28–33.
2. Білоус О. Фінансові та грошово-кредитні чинники інвестиційно-інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу / О. Білоус // Банківська справа. – К., 2005. – № 1. – С. 74–81.
3. Глуценко С. В. Напрями кредитування суб'єктів малого бізнесу в Україні / С. В. Глуценко // Економіка і прогнозування. – К., 2005. – № 4. – С. 81–94.
4. Говорушко Т. А. Фінансові технології у сфері малого бізнесу / Т. А. Говорушко, О. І. Тимченко // Економіка. Фінанси. Право. – К., 2004. – № 9. – С. 15–17.
5. Долгоруков Ю. А. Методы измерения рисков в малом бизнесе в условиях неопределенности / Ю. А. Долгоруков, И. Д. Падерин // Економіка промисловості. – Донецьк, 2005. – № 4. – С. 15–21.
6. Кривоног О. Л. Банківське кредитування малих підприємств / О. Л. Кривоног // Фінанси України. – К., 2005. – № 8. – С. 101–105.
7. Мазіна О. І. Принципи фінансової звітності та їх вплив на відображення результатів господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва / О. І. Мазіна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир, 2005. – № 3. – С. 113–117.
8. Піскунова О. В. Аналіз та оцінка фінансових ризиків діяльності малих підприємств / О. В. Піскунова // Фінанси України. – К., 2007. – № 8. – С. 119–129.
9. Рудченко О. Ю. Формування власного капіталу як складова розвитку малого підприємництва / О. Ю. Рудченко, С. О. Клименко // Фінанси України. – К., 2008. – № 6. – С. 54–62.
10. Теличко Р. К. Фінансове планування на малих та середніх підприємствах / Р. К. Теличко // Економіка. Фінанси. Право. – К., 2007. – № 8. – С. 14–16.
11. Фролова М. Інституційні умови фінансово-кредитного забезпечення малого підприємництва / М. Фролова // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2004. – № 3. – С. 280–289.
12. Фортеця : всеукраїнське об'єднання підприємців малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fortetsya.org.ua/news/5275-2012-08-13-10-55-35>.
13. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III (Зі змін. й доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2063-14>.
14. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 груд. 2000 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 47. – С. 35.
15. Про державну підтримку малого підприємництва: Указ Президента України від 12 трав. 1998 р. // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 19. – С. 15–19.
16. Регіональна програма підтримки малого підприємництва в Донецькій обл. На 2011-2012 рр. (затверджена рішенням обласної ради від 29.03.2011 № 6/3-51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/10627.htm>.